

hiłinu, шанг вувқані вірару іқулі саж. Малла шись такъ-какъ, котель умирающій бываетъ ли сказавъ есть. Мулла Насрадин дуларуїлі: шанг вумгул, вівқіс діқаллі Насрадинъ засмѣявшись: котель рождающій, умереть отдѣльно хажреївірару? Іқулі саж. Ыуні ну ірѣаїаргуллану вапї не годится ли? Сказавъ есть. Тобою я обманываюсь такъ-какъ ступай қадічу барваіс шанг вувқані вірәлі, іқулі саж къ кадію спросить котель умирающій если бываетъ, сказавъ есть шангла ваѣ. Вапї, вапї! Вітаһулліну қадічу котла хозяинъ. Ступай, ступай! Сдѣлавшись такъ-какъ къ кадію барваіс арвіқwәј саві қwелла. Шангла ваѣлі һалав қаж спросить пойдя суть оба. Котла хозяинъ впереди гей вәқілі саж қадізі: діла һаївәкіс вітївіл шанг сдѣлавшись есть кадію: мой надобность пройти отданный котель вівқів іқулі, малла Насрадіј аїлуїулі саж, ілі. Ыу сі умеръ сказавъ, мулла Насрадиномъ не даваясь есть, говоря. Ты что маїуртаwһулә, шанг вувқані вірару? Іқулі саж глупости говоришь, котель умирающій бываетъ ли? Сказавъ есть қаді малла Насрадіјзі. Вумгул сіқал вувқіқаллі кади мулла Насрадину. Рождающая вещь умирающая отдѣльно аївувқару, қаді? Іқулі саж малла Насрадин. Ыула шанг не умираетъ ли, кади? Сказавъ есть мулла Насрадинъ. Твой котель вимғуріліw һаді һалав? Ілі барваілі саж қадін шангла родиль ли развѣ прежде? Сказавъ спросивъ есть кадіемъ котла ваѣлізі. Валлаһ, вимғурілі, іқулі саж шангла ваѣ. Вим-хозяина. Ей Богу, родиль, сказавъ есть котла хозяинъ. Ро-ғуріл сіқал вувқула абваладу һаді Ыуні? Оажі, дивная вещь умирающая не знаешь-ли развѣ тобою? Пошелъ прочь, дәwта мајқудну, ватїі, ілі қадін, һавw-жалобами не дѣлай такъ-какъ, иди, сказавшись кадіемъ, прогнав-кәлі саж шангла ваѣ. шись есть котла хозяинъ.

Русскій переводъ.

Муллѣ Насрадину для чего-то понадобился котелъ; пойдя въ сосѣду, попросилъ онъ его у него и взялъ къ себѣ. По минованіи надобности, мулла Насрадинъ отнесъ къ сосѣду котелъ и при немъ еще другой маленькій. Сосѣдъ, увидѣвъ два котла, спросилъ: я тебѣ вѣдь далъ только одинъ котелъ, зачѣмъ-же ты мнѣ принесъ два? Мулла Насрадинъ сказалъ: ей Богу, твой котелъ родилъ, и этотъ маленький есть ребенокъ твоего котла. Сосѣдъ, обрадовавшись, взялъ оба котла. Дня черезъ три, мулла Насрадинъ, опять попросивъ, взялъ котелъ у сосѣда. Спустя недѣлю, пришелъ хозяинъ котла и потребовалъ у муллы Насрадина котелъ свой назадъ. Мулла Насрадинъ отвѣтилъ, что котелъ умеръ. Хозяинъ котла съ удивленіемъ спросилъ: развѣ котелъ можетъ умереть? Мулла Насрадинъ, засмѣясь, отвѣтилъ: котелъ, который рождаетъ, развѣ не можетъ и умереть въ свое время?—Такъ-какъ ты меня обманываешь, то пойдѣмъ къ кадію спросить, можетъ-ли умереть котелъ, сказалъ хозяинъ котла, пойдѣмъ, пойдѣмъ! И такъ оба пошли спросить кадія. Первый обратился къ кадію хозяинъ котла: мулла Насрадинъ не возвращаетъ котла, который я ему далъ на время, говоря, что онъ умеръ.—Что ты за вадоръ говоришь, развѣ котелъ можетъ умереть? Сказалъ кади муллѣ Насрадину.—То, что рождаетъ, развѣ въ свою очередь не умираетъ, кади? Сказалъ мулла Насрадинъ.—Твой котелъ развѣ родилъ прежде? Спросилъ кади у хозяина котла.—Ей Богу, родилъ, отвѣчалъ послѣдній.—Развѣ не знаешь ты, что то, что рождаетъ, то и умираетъ? Пошелъ прочь и не жалуйся, сказалъ кади и прогналъ хозяина котла.

Савел составлено изъ саві и окончанія ал (§ 68).—Віх а вæqілі—дай сдѣлавъ, т. е. попросивъ (§ 154).—Сāсілі дѣепр. прош. отъ глагола одиночнаго сāsіс—взять, продолж.

сајсіс, буд. сајсус, 3-е л. сајсу.—Шангаһі, аһі—кромѣ (§ 189).—Сатхадѣ вопрос. 2-е лицо прош. соверш. отъ глагола одиночн. сатхіс—принести (§ 154).—Вімгур 3-е л. прош. соверш. отъ глаг. одиночнаго виміс(д) 1-е спр., продолж. вуміс(д), буд. вуміус, 3-е лицо вумгар.—Вівларһі дѣпр. отъ іс (§ 90).—Wаһ—хозяинъ, даһ—хозяйка, ваһті хозяйка.—Віхајдулі составлено изъ віха и ідулі.—Тамашајһілі дѣпр. прош. изъ тамаша и лі (§ 90).—Вувқані прич. наст. отъ продолж. увіс (д, в) умирать, одиночн. івкіс (д, в) 2-е спр.—Дукаруғілі дѣпр. прошедш. отъ глагола одиночн. дуваруғіс, женск. дукардуғіс; прод. дуварурғіс, дувардурғіс, буд. дуварурғус, 3-е л. дуварургар; дукалті, множ. дукалтуні—улыбка.—Вумгул прич. вѣроятн. отъ вуміс.—Хажреївірару составлено изъ хажрі, аб, вірар и вопрос. у.—Ірһаһаргулла наст. отъ продолж. ірһаһаргіс, женск. дірһаһадургіс, буд. ірһаһаргус, 3-е л. ірһаһаргу; одиночн. ірһаһаргіс, женск. дірһаһадіргіс—обмануться, 2-е спр.—Зајвæqілі здѣсь въ значеніи заговоривъ, прод. зајвæqіс.—Һаһнæкіс составлено изъ һаһні и æкіс—перейти.—Маһуртаwһуллæ наст. отъ маһуртаwһіс, изъ маһурта твор. множ. и уһіс (д, в) сказывать, буд. уһус, 3-е лицо уһар (§ 140).—Вувқдіқаллі вм. вувқул діқаллі.—Вімгуріаліw давно-прошедшее вопрос. отъ виміс.—Аһваладу вопр. отриц. 2-е лицо буд. отъ прод. валіе (w, д), буд. валас, 3-е л. вала; одиночн. wahіс (д, в) 1-е спр.—Оајзі—прочь, женск. урадізі, средн. увавізі, повел. отъ увајзіс.—Һаwæкæлі дѣпр. отъ һаwæкæс, һад(в)æкæс.

VI.

Малла Насрадіј сунна масхурта халқ дукардукулі,
Мулла Насрадинъ свои шутками люди смѣша,

аѣвалтулі уулі саж вігәлі ѣумәһлішів вев, вігәлі мур'ана-
не оставляя живя есть хотя на молитвѣ будетъ, хотя на похоро-
шів вев. Ца ѣумәһ варбі шанта вусрав вәәқілі
нахъ будетъ. Одинъ джума день поселянами прошение сдѣлавшись
саві малла Насрадіјі: іш варбі нуша дукармадурғікава
есть мулла Насрадину: этотъ день мы не заставляемъ смѣяться
ѣумәһлішір, бид һар кај цаца варха бѣв
на джумѣ, тебѣ каждый домоу по одной мѣра зернового хлѣба
луғабәнү ілі. Відәһәв, іңулі саж малла
дадимъ такъ-какъ сказахъ. Очень хорошо, сказахъ есть мулла
Насрадин. Шантес һаммийілі саві малла Насрадіј
Насрадинъ. Поселянамъ подумавшись есть мулла Насрадиномъ
дукарабдурғукура, ілі, ѣумәһліші арвіқвәј саві. Варә
не заставимъ смѣяться, сказахъ, на молитву пойдя суть. Какъ

місқитані авірхулли чула һавіівіңу, малла Насрадин
только въ мечеть войдя свое на сидѣніе, мулла Насрадинъ
ца гваҗаліші дағті гавлагунәла дихра дәәқілі, сажра гваҗа
одна на суку пустые чуваловѣ ноши сдѣлавъ, самъ и сука
һаввуңілі, місқитані уйнавкүј саж. Пачам дукарвүғілі саві
поведа, въ мечеть войдя есть. Разъ засмѣявшись суть
лівілла місқитанівті, қwі'најс һажів вәәқілі,
всѣ въ мечети находившіеся, во второй разъ упрекъ сдѣлавъ,
җајілі саві малла Насрадіјі: јаҗарів, малла Насрадин, һуні-
сказахъ суть мулла Насрадину: ну-вотъ, мулла Насрадинъ, тобою
қун іш варбі діw ғівәлі нуша дукарабдурғікіс, іл сі
то этотъ день слово далось мы не быть смѣшными, это что
піша савә була? Walлаһ, бучаһуні, һуша місқитанірһад
поступокъ если-ли твой? Ей Богу, молодцы, вы съ мечети внивъ
дурадукадәлі, нам булі луғуті куділі саррал даһіс аһша-
если выйдете, мнѣ хлѣбъ дающіе которые вы есте узнать не сдѣ-
гва ілі, нам луғул сіқал һәәлізі віхајә ілі ва-
лаюхъ сказахъ, мнѣ даваемая вещь въ руки давайте сказахъ при-

қілла, іқулі сај. Лівілла місқитанівті waГілі
 шель, сказавъ есть. Всѣ въ мечети находившіеся зашумѣвъ
 дукарқіс бавіів іқуар.
 смѣяться начали сказываютъ.

Русскій переводъ.

Мулла Насрадинъ, пока жилъ, своими шутками смѣшилъ народъ, не прекращая ихъ даже ни на молитвѣ, ни на похоронахъ. Разъ въ пятницу, жители обратились съ просьбою въ муллѣ Насрадину: сегодня не смѣши насъ на молитвѣ, за то съ каждаго двора дадимъ мы тебѣ по мѣрѣ хлѣба. Очень хорошо, отвѣтилъ мулла Насрадинъ. Жители повѣрили, что онъ не будетъ ихъ смѣшать и пошли на молитву. Едва лишь вошли они въ мечеть и разсѣлись по мѣстамъ, какъ мулла Насрадинъ вошелъ, ведя суку, навьюченную пустыми мѣшками. Всѣ, въ мечети находившіеся, сначала засмѣялись, а потомъ съ упреками обратились къ нему: ну-вотъ, мулла Насрадинъ, ты далъ слово не смѣшать насъ сегодня, а теперь что дѣлаешь?—Ей Богу, молодцы, когда вы выйдете изъ мечети, то, какъ мнѣ узнать, кто изъ васъ долженъ мнѣ дать хлѣба; потому я и пришелъ сюда, чтобы вы, что слѣдуетъ, дали мнѣ въ руки.—Сказываютъ, что всѣ находившіеся въ мечети громко расхохотались.

Дукарқукулі дѣепр. наст. глагола понудит. (§ 164)
 дукарқікіс—смѣшать отъ глагола дукарқіс—смѣяться.—Вігā-
 лі 3-е лицо условнаго допускаемаго глагола ігіс—нравиться:
 если даже нравится обыкновенно можетъ быть переведено че-
 резъ *хотя бы*.—Мур'анашів форма мѣстн. пад. отъ мур'а
 (§ 31).—Вев (§ 82).—Дукармадурғікава запрет. форма отъ
 глаг. прод. понуд. дукарурғікіс, одиночная форма дукаруғікіс
 (глаг. дукаруғіс, прод. дукарурғіс).—Ѓwā род. пад. отъ ѓулі,
 твор. ѓуј.—Віқлѣйѣл составлено изъ віқлі и ѣйѣл; віқлі

букв. головою, значить очень.—Луға һа́ будущ. отъ луѓис (§ 155).—Һаммиһили́ вм. һанвиһили́, составлено изъ һан и иһили́ отъ глагола иһис (д, в).—Авірхуллі́ дѣепр. прош. отъ глагола одиночн. ерхwіс, ав(д)ірхwіс, продолж. архіс, ав(д)урхіс, буд. архас, 3-е л. архар.—Һавиівијчу́ форма мѣстнаго надежа причастія һавиіви́ отъ глагола һајіс, һав(д)иіс, множ. һеріс.—Һаввуцилі́ дѣепр. прош. глаг. одиночн. һавуцис, һардуцис, һаввуцис; продолж. һавурицис, буд. һавурицус, 3-е л. һавурицу.—Уһнаwкуј́ дѣепр. прош. отъ уһнаwкіс, д(в)уһнаwнад(в)укіс, продолж. уһналкіс, д(в)уһналд(в)укіс, буд. уһналкас, 3-е л. уһналкан.—Јағарів—ну-вотъ,—ласковый упрекъ,—по-аварски јағарів!—эй сердечный!—Һуниқун (§ 191).—Кучақуні́ множ. отъ кучуқ.—Аһиша́ отрицат. завис. отъ условія отъ іс (§ 86).

Сказка.

Шаһлі́ қадаға́ вәқи́лі саві́, іш дуѓи́ Һа́ мәвил-
Шахомъ запрещеніе сдѣлавшись есть, эта ночь огонь не раз-
қада́ ја чірағ мәвулкада́, ілі. Л шаһла лағ іqwәј
водите или свѣча не зажигайте, сказавъ. Этотъ шаха рабъ пойдя
сај ца ерменічу́, діла суқван вақа ілі іш дуѓи́.
есть одинъ къ армянину, моя чоха сдѣлай сказавъ эта ночь.
Шаһлі́ қадаға́ вәқи́лі вѣлі, Һа́ мәвилқада́ ілі
Шахомъ запрещеніе сдѣлавъ если есть, огонь не разводите сказавъ
ја чірағ мәвулкада́ ілі, Һула суқван сіоан вәқағһа́
или свѣча не зажигайте сказавъ, твоя чоха какъ сдѣлаемъ
нушаан? Лағлі́ ілі сај: аҺвақада́лі, Кірдіқура Һуша.
нами? Рабомъ сказавъ есть: если не сдѣлаете, истреблю вы.
Пәғлиwуј сај лағ ватулли́ суқван. Уршілізі ілі сај ада-
Исчезнувъ есть рабъ оставивъ чоха. Сыну сказавъ есть от-
ан: пачағ хвалад адам'ілі сај, шіwурхар, лағла рәғім-
помъ: государь великій человекъ есть, простить, раба милость

waiwiparpu, шіwаbурхар; авалкуј чіраз, артілі саві
 не бываетъ такъ-какъ, не проститъ; зажгя свѣча, скроясь есть
 суѣван. Навілі адара уршіра відулі саві суѣвај. Уршілі
 чоха. Сѣвъ отецъ и сынъ и дѣлалъ суть чохой. Сыномъ
 ілі саж адазі: ада, ца кесек усаііс wатава. Усаһулі
 сказавъ есть отцу: отецъ, немного заснуть пусти. Заснувъ
 саж урші. Дурца палтар шіbаһулі ілділа удрав шала шіва-
 есть сынъ. Старая одежда надѣвъ ихъ въ окнѣ свѣтъ уви-
 ілі саж шаһлі. Оајзі, ілі саж адаан уршілізі.
 дѣвшись есть шахомъ. Пошелъ, сказавъ есть отцомъ сыну.
 Уршілі ілі саж: һажіів муір шіваіра қаллі, ада. Вура
 Сыномъ сказавъ есть: дивный сонъ видѣлъ сколько, отецъ. Скажи
 сі шіваадел, ілі саж адаан. Ваті, ада, афвурис, ілі
 что видѣлъ, сказавъ есть отцомъ. Оставъ, отецъ, не скажу, сказавъ
 саж. Ітілі саж адаан, афвурілі саві уршілі. Шала дібілі
 есть. Поколотиъ есть отцомъ, не говоря есть сыномъ. Свѣтъ пошавъ
 сарі суѣванна таманвәқілі саві. Вақілі ләзлі арвухілі
 есть чоха и вся сдѣлавшись есть. Пришедъ рабомъ унесясь
 саві суѣван. Шаһлі ҳажвәқілі саж адазі: дуғі һуні сі вәқіс
 есть чоха. Шахомъ сказалося есть отцу: ночь тобою что сдѣлать
 чіраз свалквәдѣ?—Һула віқ аравев! Һуоан хвалаал
 свѣча зажегъ?— Твоя голова да здрава будетъ! Какъ ты великій
 адам'ілі шіwһархар, ілі, авалкунна чіраз; ләзла рәғимwағи-
 человекъ проститъ, сказавъ, зажегъ свѣча; раба милость
 віарпу, ілі, ләзлібіw урухілі. Абвәлі,
 не бываетъ такъ-какъ, сказавъ, въ рабу испугавшись. Если не есть,
 іqwәј һу һула урші wарһаа. Wарһаілі саж адаан урші. Ша-
 пойдя ты твой сынъ пошли. Пославъ есть отцомъ сынъ. Ша-
 һлі ілі саж: дуғі һуні шіваівіл муір, вура дізі. Һула
 хомъ сказавъ есть: ночь тобою видѣнный сонъ, скажи мнѣ. Твоя
 віқ аравев! Нуні муір шевваіра. Шаһлі ілі
 голова здрава да будетъ! Мною сонъ не видѣлъ. Шахомъ сказавъ

сај нувертані: убајā туснаклізі! Туснаклізі бāтуллі сај
 есть нукерами: отведіте въ тюрьму! Въ тюрьму посадившись есть
 нуверта.
 нукерами.

Русскій переводъ.

Шахъ запретилъ въ эту ночь разводить огонь и зажигать свѣчу. Шахскій рабъ пошелъ къ армянину и сказалъ ему, чтобы онъ въ эту ночь спилъ для него чоху. „Если шахъ запретилъ разводить огонь и зажигать свѣчу, то какъ спить для тебя чоху?“—Рабъ отвѣтилъ: „если не сошьете, то убью васъ“, и исчезъ, оставивъ чоху. Отецъ сказалъ сыну: „государь великій человѣкъ и проститъ, а отъ раба милости не ждѣть, онъ не проститъ“. Зажгли свѣчу и сшили чоху. Сказалъ сынъ отцу: отецъ, позволь мнѣ немного заснуть. Заснулъ сынъ. Надѣвъ ветхую одежду, увидѣлъ шахъ свѣтъ въ ихъ окнѣ. „Вставай“, сказалъ отецъ сыну. Сынъ сказалъ: „весьма удивительный сонъ видѣлъ я, отецъ“. „Расскажи, что ты видѣлъ“, сказалъ отецъ. „Оставь меня, отецъ, не расскажу“. Покоротилъ его отецъ, но сынъ не рассказывалъ. На разсвѣтъ чохѣ была окончена. Пришелъ рабъ и унесъ ее. Шахъ сказалъ отцу: „ночью для чего ты зажегъ свѣчу?“—„Дай Богъ тебѣ здоровія! я зажегъ свѣчу потому, что ты великій человѣкъ и простишь, а отъ раба милости не ждѣть и его побоялся я“—„Если ты не виноватъ, то ступай и пришли своего сына“.—Прислалъ отецъ сына. Шахъ сказалъ ему: „расскажи мнѣ видѣнный тобою ночью сонъ“—„Дай Богъ тебѣ здоровія! я не видѣлъ никакого сна.“—Шахъ сказалъ нукерамъ: „отведите его въ тюрьму!“ Посадили его нукеры въ тюрьму.

Мāвилқадā запрет. 2-е л. множ. отъ глагола продолж. авилқіс, ақіс муж. аділқіс; буд. елқас, 3-е л. елқа; одиночн. ајқіс, ад(в)іқіс, 1-е спр.—Мāвулқадā запрет. 2-е

л. множ. отъ глагола продолж. авулѣвіс, алевіс, адулѣвіс, буд. алевас, 3-е л. алевѣ; одиночн. алевіс, ад(в)алевіс, 3-е спр.—Ерменічу вм. ерменілічу.—Вѣлі 3-е л. условнаго настоящее-будущаго отъ іс (§ 83).—Вақаѣѣ буд. допуск. отъ wæqіс (§ 141).—Аѣвақаѣѣлі условн. наст. буд. отъ wæqіс (§ 141).—Ќірдіқура буд. отъ ѣірдіqіс (§ 142), один. ѣірв(д)æкіс.—Пæѣліууј дѣспр. прош. отъ глг. один. пæѣліwіс, пæѣлід(в)уіс; пæѣлі значить разомъ, вдругъ, уіс (д, в) стереться, уничтожиться, пæѣліwіс—исчезнуть; продолж. пæѣліул'іс, пæѣлід(в)ул'іс, буд. пæѣліул'ас, 3-е лицо пæѣліул'ан.—Шіwурхар 3-е л. буд. отъ продолж. шіwурхіс, шір-дурхіс, 1-е л. буд. шіwурхус; одиночн. шіwірхwіс, шір-дірхwіс, дѣспр. шіwірхуллі.—Рæѣмѣваѣвірарну изъ рæѣ-му, аѣ, вірар и ну.—Шіваѣбурхар отриц. отъ шіwурхар. Пæѣілі дѣспр. прош. отъ пæѣіс, ѣај'іс муж., ѣадіс; продолж. ѣер'іс, ѣад(в)ір'іс, буд. ѣер'ус, 3-е л. ѣер'ур.—Віqулі саві суѣвај (§ 140).—Усаѣіс (д, в) 1-е спр.; прод. усаѣіс (д, в), буд. усаѣас, 3-е л. усаѣан.—Шіѣѣѣулі дѣспр. отъ глг. одиночн. шіѣѣіс; прод. шіѣѣіс, буд. шіѣѣас, 3-е л. шіѣѣан.—Qаллі—сколько, значить также ка-бы.—Шіваадел вопросит. форма отъ шівааді (§ 68), 2-е л. прош. соверш. отъ глагола шіwaіс (д, в) (§ 133); прод. шіј'іс, пид(в)ііс, буд. шіј'ус, 3-е л. шіј'у.—Арвухілі дѣспр. отъ арухіс, ард(в)ухіс; продолж. аріхіс, ард(в)іхіс, буд. арі-хус, 3-е л. аріху.—Аравев (§ 82).—Урухілі (§ 90).—Аѣвѣлі отрицат. наст. буд. (§ 83); адѣсь значить: если не дѣлается вина, т. е. если нѣтъ вины.—Warѣаа повел. отъ warѣаіс (д, в); продолж. warѣііс (д, в), буд. warѣіус, 3-е л. warѣіу.—Шіваівіл прич. прош. отъ шіwaіс.—Шеѣваіра прошедш. соверш. отриц. отъ шіwaіс (§ 133).—Уѣајѣ повел. отъ уѣіс (д, в) (§ 154); продолж. ібіс (д, в), буд. ібіус, 3-е л. ібіу.—Пæтулі дѣспр. прош. отъ пæтіс, ѣад(в)атіс; прод. ѣалтіс, ѣад(в)алтіс, буд. ѣалтас, 3-е л. ѣалта.

Продолженіе.

Халъ бавісуніа манзіі дураукуј, шахла рурсілічу іқ-
Народъ легшій порою выйдя внѣ, шаха къ дочери пой-
вѣѣ саж туснак. Дусулі рурсі даргілі сарі, анѣані бавібі-
діа есть узникъ. Спѣ дѣвушка найдясь есть, у камина поста-
лі пулаура варгілі саві. Гушлі вақівіа адам'ілі увуј
вѣѣ пловъ и найдясь есть. Голодно пришедшій человѣкъ вѣѣ
сај, издаг рурсѣ дѣблѣзі уммајра дѣқілі, сажра аріқвѣѣ
есть, княжна дѣвушки на лицо поцѣлуй и сдѣлавъ, самъ и уйдя
бај'ілі саж дурѣвѣ. Адізуллі рурсілі бар'ілі сарі дабум-
сѣвѣ ѣсть юноша. Вставъ дѣвушкой взглянувъ есть въ зер-
казі: адам'іі уммај дѣқілі дѣблѣзі, дамѣа шіваілі
кало: человѣкомъ поцѣлуй сдѣлавшись на лицо, пытно увидясь
саві. Іівладугіра аріқвѣѣ саж туснак шахла рурсілічу; ду-
есть. Спусти ночь и уйдя есть узникъ шаха къ дочери; спѣ
сулі рурсіра даргілі сарі, бавібілі пулаура варгілі саві.
дѣвица и найдясь есть, поставясь и пловъ найдясь есть.
Увуј саж пулауліра сажра рурсѣ шулі іқвѣеніа, шірагзілі
ѣѣ-есть пловомъ и самъ и дѣвицы около пошедшій, проснувшись
сарі рурсі. Іу сі адам'ілі сажрѣ?, ілі барваілі сарі рур-
есть дѣвица. Ты что человѣкъ еси?, сказавъ спросясь есть дѣ-
сілі. Дурѣвѣлі ілі саж: була адала туснак сажра.—Па-
вицей. Юношей сказавъ есть: твой отца узникъ есмь.—От-
набаргі діла шулі вашіа Іу, ілі сарі шахла рурсілі.
нынѣ меня около ходи ты, сказавъ есть шаха дочерью.

Русскій переводъ.

Въ ту пору, какъ всѣ улеглись, узникъ вышелъ изъ
тюрьмы и отправился къ шахской дочери. Дѣвушку засталъ
онъ спящею, а у камина поставленъ былъ пловъ. Придя го-
лоднымъ, наѣлся онъ, поцѣловалъ принцессу въ лицо и по-
томъ ушелъ на прежнее мѣсто. Вставъ, дѣвушка взглянула

въ зеркало и замѣтила на лицѣ пятно, оставшееся отъ поцѣлуя. Ночь спустя, снова узникъ отправился къ дочери шаха; дѣвушку засталъ онъ спящею, нашелся и пловъ. Наѣвшись плова, подошелъ онъ къ дѣвицѣ, которая тутъ проснулась. „Что ты за человѣкъ?“ Спросила дѣвица. — „Я узникъ твоего отца“, отвѣчалъ юноша. „Отнынѣ приходи ко мнѣ“, сказала ему дочь Шаха.

Павісуніа прич. прош. отъ павісіс, муж. павісіс, женск. павісіс, 3-е спр. продолж. пелсіс, пав(в)ілісіс, буд. пелсас, 3-е л. пелсан. — Дуравъкуј дѣпр. прош. отъ дуравкис, дурад(в)укис, продолж. дуралкис, дурад(в)улкис, буд. дуралкас, 3-е л. дуралкан. — Дарғілі дѣпр. прош. отъ дарғис (w, v), продолж. урғис (д, в), буд. урғус, 3-е л. урғу (урғар). — Анѣані мѣстн. форма отъ анкі. — Павібілі дѣпр. отъ павібіс, муж. павбіс, продолж. бербіс, пав(в)ірбіс, буд. бербіус, 3-е л. бербіу. — Укуј дѣпр. отъ глагола одночн. укіс; чаще глаголъ этотъ имѣетъ продолж. значеніе: укіс, буд. укас, 3-е л. укан (д, в). — Дѣбілізі мѣстн. форма отъ дѣбі (w, v) лицо, здѣсь дѣбі, потому что относится къ дѣвушкамъ. — Адізуллі дѣпр. прош. отъ адізіс, муж. ажіс, средн. авізіс; продолж. еліс, ад(в)ілісіс, буд. елас, 3-е л. елзан. — Дабумѣајзі мѣстн. форма отъ дабумѣала. — Шіварзілі дѣпр. прош. отъ шіварзис (шіварзис, шіварзис); прод. шівірзис, шірірзис, шівірзис, буд. шівірзус, 3-е л. шівірзу (шівірзур). — Панапарбі — отнынѣ (§ 187).

Продолженіе.

Ніа манзіј хункаллі шаһлічу павал қван'і дарбілі
Эта порою султаномъ къ шаху три сундукъ пославшихъ
сарі, пішдѣла вулнав лівті, ца дукна пунул сарі,
суть, ихъ внутри находящіеся, одна старая женщина есть,

ца ѣаһіл, ца рурсі сарі; куділ қуан'ё вуһнав са-
одна молодая, одна дѣвица есть; который сундука внутри нахо-
вел, ваһі, ілі. Ваһісіл адам'ілёгулі саж.
дится, узнай, сказавъ. Который узнаеть человекъ не находясь есть.

Шаһла туснаклі ілі саж: була рурсі нам ѣадлі, нуні
Шаха узникомъ сказавъ есть: твоя дочь мнѣ если дашь, мною
вурус. Дітһілі сарі шаһлі рурсі. Дурһwæлі ілі саж; діт-
скажу. Отдана есть шахомъ дѣвица. Юношей сказавъ есть; свѣ-

ѣақілі қуммі,—һіш рурсі сарі, һіш ѣаһіл һунул сарі,
сивъ сундуки,—это дѣвица есть, это молодая женщина есть,
діқдівіл дукна һунул сарі. Варһаілі саві шаһлі хун-
отяжелѣвший старая женщина есть. Пославшись есть шахомъ къ

каллічу, ваһурра ілі. Ёурра хункаллі һаевал гwаза
султану, узналъ сказавъ. Потомъ и султаномъ три кобыла

дарһаілі сарі: ава куділ савел, дурһwæ куділ савел,
пославшись суть: мать которая есть, дитя которая есть,

дурһwæ дурһwæ куділ савел, ваһі, ілі. Даһісіл

дитяти дитя которая есть, узнай, сказавъ. Который узнаеть
адам'ілёгулі саж. Ёурра туснаклі даһуллі сарі.
человекъ не находясь есть. Потомъ и узникомъ узнавшись суть.

Хункаллі казар варһаілі саві шаһлічу, һіпді даһуріл
Султаномъ письмо пославшись есть къ шаху, эти узнавший

адам'ілі варһаа дічу ілі; варһаілі саж шаһлі. Хун-
человекъ пришли ко мнѣ сказавъ; пославшись есть шахомъ. Сул-

валлі ілі саж: хwалал ѣарќалізірад нам палтар дақа,
таномъ сказавъ есть: большой изъ камня мнѣ платье сдѣлай,

ілі. Дурһwæлі ілі саж: дурерхwіс wатава. Іqwæј дур-
сказавъ. Юношей сказавъ есть: выйти пусти. Уйдя юно-

ёwæлі дурќілі асілі зум хілі, хункаллізі дітһілі сарі.
шей выкопавъ взявъ песокъ принеся, султану отдавъ есть.

Ѓуні ғумі дақа, ілі. Хункаллі ілі саж: һіпдѣла
Тобою нитки сдѣлай, сказавъ. Султаномъ сказавъ есть: этихъ

гумі дæқіс ірару? Ніндѣла палтар нлдѣла гумѣні
 нитки сдѣлать бывають-ли? Этихъ платье этихъ нитки кромѣ
 дæқіс афїрар, ілі саж дурбївæлі. Нуні бавнїс сат-
 сдѣлать не бываетъ, сказавъ есть юношей. Мною убить при-
 бїрі бу, наба шївнѣрхурра, ілі саж хунваллі. Дїгнїлі
 звался ты, теперь простилъ, сказавъ есть султаномъ. Отдавъ
 рурсїра сажра варбїалї саж. Лі дурбївæ італї шахлічу,
 дочь и самъ и пославшись есть. Этотъ юноша дошедъ до шаха,
 қвелла һунулла сажра парқатвїлі савї.
 обѣ жена и самъ и успокоившись суть.

Русскій переводъ.

Въ то время султанъ прислалъ къ шаху три сундука,
 сказавъ, что въ одномъ изъ нихъ старуха, въ другомъ моло-
 дая женщина, а въ третьемъ дѣвица: узнай, въ которомъ ко-
 торая находится. Не нашлось человѣка, который бы могъ
 узнать это. Узникъ шаха объявилъ ему: „если ты отдашь
 за меня дочь свою, то я скажу“. Отдалъ шахъ за него дочь
 свою. Юноша сказалъ, свѣсивъ сундуки: въ этомъ дѣвица, въ
 этомъ молодая женщина, а въ самомъ тяжеломъ старуха.
 Послалъ шахъ къ султану сказать, что узналъ. Потомъ сул-
 танъ прислалъ три кобылы: узнай, которая мать, которая
 дочь и которая внука. Не нашлось человѣка, который бы
 могъ узнать это. Узникъ и это узналъ. Султанъ написалъ
 письмо къ шаху, чтобы онъ отправилъ къ нему человѣка,
 который узналъ все это. Отправилъ шахъ юношу. Султанъ
 сказалъ ему: „изъ большого камня спей мнѣ платье“.—Юно-
 ша отвѣтилъ: „позволь мнѣ выйти“. Ушелъ юноша и, на-
 рывъ песку, подалъ его султану, сказавъ: „сдѣлай мнѣ изъ
 него нитки“.—Султанъ отвѣтилъ: „развѣ можно изъ песку
 сдѣлать нитки?“—„Не иначе, какъ такими нитками, можно
 сшить таковое платье“, возразилъ юноша—„Я призываю те-

бя за тѣмъ, чтобы казнить тебя, но теперь прощаю“, сказалъ султанъ. Выдалъ онъ за юношу дочь свою и отпустилъ. Возвратясь къ шаху, онъ съ обѣими женами началъ жить спокойно.

Манзїі твор. отъ манзіл.—Лівті мвож. отъ прич. лівіл (§ 70).—Q wan'ë род. отъ qwan'i.—Bahі повел., vahісіл прич. буд. отъ глагола vahіс (w, v), 1-е спр. продолж. wahіс (д, в), буд. wahas, 3-е л. wala.—Ġadli условн. наст. буд. отъ ġіс (§ 154).—Ditġilі дѣпр. прошедш. (§ 154).—Ditġhāqilі дѣпр. прош. отъ itġhāqіс (д, в); продолж. itġhājqіс (д, в), буд. itġhājquс, 3-е лицо itġhājqu(у).—Qummi множ. отъ qwan'i.—Diqđivil прич. прош. отъ diqіс—сдѣлаться тяжелымъ (§ 88).—Bahurra прош. соверш. отъ vahіс.—Dahuril прич. прош. отъ того же глагола.—ĶarĶalізірад мѣстн. форма отъ ĶarĶa (§ 28).—Дурерхwіс, дурад(в)ірхwіс, дѣпр. дурерхулі; продолж. дурархіс, дурад(в)урхіс, буд. дурархас, 3-е л. дурархар.—ДурĶilі дѣпр. прош. отъ урĶіс (д, в); прод. уĶіс, буд. уĶус, 3-е л. уĶу.—Ġumi множ. отъ ġwi.—Ġumāfi изъ ġuma и āhi (§ 189).

Окончаніе.

Дурбіні вэqілі саві қвелла бунуј, қвел урші;
Дѣти сдѣлавшись суть обѣ женой, два мальчигъ;
хвала ваілі саві қвелла урші. Ермені цаца
большой достигнувъ суть оба мальчигъ. Армянинъ по одному
quqalіші баватуллі бажілі сај. Ніл манзїј hawwaqilі сај
на колѣно посадивъ сѣвъ есть. Эта порою выйдя есть
унзалібіwad шаh. Ајвуллі бавібілі саві қвелла урші, чула
изъ двери шахъ. Вставъ унавъ суть оба мальчигъ, свои
авнаан āсілі hawвукуј саві авніра. Шаhлі ілі сај
матерями взявшись убѣжавъ суть матери и. Шахомъ связавъ есть

ерменізі: Їуні піваівіл муір вура дізі. Наба вурус,
армянину: тобою видѣнный сонъ разскажи мнѣ. Теперь разскажу,
ікулі саж ермені: варбі вікліу бавібілі, ваз твѣѣ-
говоря есть армянинъ: солнце подѣ голову положивъ, луна подѣ
мау бавібілі, қвел ур'і цаца қуқаліші бадібілі бажіра
ноги положивъ, двѣ звѣзда по одной на колѣно положивъ сѣлъ
ну; унзалибівах ца зулкукар һаввақів, харчизурра, қуқа-
я; изъ двери одинъ деспотъ вышелъ, вскочилъ я, съ ко-
лішірбад бадібів қвелла ур'і; ца вазлі асів, ца вар-
лѣна внизъ упали обѣ звѣзда; одна луной взялась, одна солн-
білі асів: ваз була рурсі, варбі хункалла рурсі, цаца
цемъ взялась: луна твоя дочь, солнце султана дочь, по одному
қуқаліші бававті қвелла урші, унзалибівсад һавсақівіл зул-
на колѣно сѣвшиіе оба сынъ, изъ двери вышелшій дес-
мукар-бу. Піх саврі нуні піваівіл муір, ілі саж ерме-
потъ ты. Этотъ былъ мною видѣнный сонъ, сказавъ есть армя-
ніін.
ниномъ.

Русскій переводъ.

Обѣ жены родили по ребенку, два мальчика; подросли
оба мальчика. Сѣлъ армянинъ, посадивъ на каждое колѣно
по сыну. Въ ту пору показался изъ двери шахъ. Всталъ ар-
мянинъ, упали оба сына; матери подхватили, каждая своего,
и убѣжали. Сказалъ шахъ армянину: „разскажи мнѣ видѣн-
ный тобою сонъ“. — „Теперь разскажу“, отвѣтилъ армянинъ:
„сѣлъ я, положивъ солнце подѣ голову, луну подѣ ноги, а
на каждое колѣно по звѣздѣ; въ двери вошелъ деспотъ, я
вскочилъ, обѣ звѣзды упали съ колѣнъ, одну подхватила лу-
на, другую солнце. Луна—твоя дочь, солнце—дочь султана,
сидѣвшиіе на колѣнахъ—оба сына, въ двери вошедшій дес-
потъ—ты. Таковъ былъ видѣнный мною сонъ,“ сказалъ ар-
мянинъ.

Дурѣні множ. отъ дурѣwæ.—Пунуј твор. отъ бу-
нул.—Паватулли дѣепр. прош. отъ паватіс, муж. бѣтіс,
женск. бадатіс; продолж. бѣтіс, бав(д)алтіс, буд. бѣтас, 3-е
лицо бѣта.—Паввақілі дѣепр. прош. отъ паввақіс бар-
дақіс, паввақіс; прод. павіқіс, бардіқіс, паввіқіс, буд. паві-
қус, 3-е л. павіқур.—Унзалибіwad мѣстн. форма отъ
унза (§ 30).—Ајзулли дѣепр. прош. отъ ајзіс, ад(в)ізіс;
прод. елзіс, ад(в)ілзіс, буд. елзас, 3-е л. елзан.—Чула (§ 46).
—Віқліу мѣстн. форма отъ віқ (§ 174).—Тwæбмау та-
ковая же форма отъ twæбі, единств. twæбі.—Харчізурра
прош. соверш. отъ харчізіс (§ 129).—Унзалибіwсад
(§ 30), здѣсь выражается движеніе отъ двери по ровному
мѣсту, ни вверхъ, ни внизъ.—Павсѣқівіл прич. прошед.
отъ павсѣқіс, барсадақіс, павсавақіс (2-е спр.) означаетъ дви-
женіе по ровному мѣсту; продолж. павсајқіс, барсадіқіс, пав-
савіқіс, буд. павсајқус, 3-е л. павсајқур. Какъ видно, одно
и то же движеніе выражается, сначала, происходящимъ отъ
двери вверхъ (унзалибіwad), а потомъ отъ двери по ровному
мѣсту (унзалибіwсад), что объясняется только невнимательно-
стью разскащика.

Пѣсни.

I *)

Алаw чаллі ба саві,
Вокругъ кольцомъ огонь есть,
Ба цугдајніw ну сајра,
Огня въ серединѣ я есмь,
Балі ігулабаллі,
Огнемъ хотя сожигаюсь,

*) Пѣсня написана въ честь нѣкоего Мусы изъ аула Мургуха, котораго
хюркиинцы когда-то казнили за убійство и который умеръ съ большимъ муже-
ствомъ. Chant expiatoire.

Ёушїм аман абїѣус.
 Вамъ пощада не сказываѣ.
 Алау чаллі дїрѣ савї,
 Вокругъ вольцомъ битва есть,
 Дїрѣла уѣнау ну саїра,
 Битвы въ серединѣ я есмь,
 Вутнар іѣулаѣаллі,
 Въ зуски хотя дѣлаюсь,
 Ёушїм мутѣѣ абїрус.
 Вамъ покорный не дѣлаюсь.
 Алаклїшїв дїрѣ вігїв,
 На полѣ битва любилась,
 Мажуртѣла ѣѣл ваїс,
 Винтовокъ положенїе узнать,
 Маїдаїшїв ѣѣѣ вігїв,
 На открытомъ мѣстѣ война любилась,
 Турмѣла маїні ваїс.
 Мечей состоянїе узнать.
 Пѣѣїр мургуѣан Муса,
 Бѣдный мургуханецъ Муса,
 Сїѣуна ѣѣавза саїрал!
 Каковъ мужъ сущїй!
 Абвулкуліу урѣїї
 Не отдѣляясь-ли жалость
 Ёуркіла зулмукарті!
 Хюркилинскїе варвары!

Русскій переводъ.

Вокругъ огненное кольцо, и я посреди огня, но, хотя
 огонь и сожигаетъ меня, не буду просить у васъ пощады.
 Вокругъ боевое кольцо, и я посреди боя, но, хотя въ зуски
 меня разорвите, не смирюсь передъ вами. Любилъ я биться

въ полѣ и пробовать винтовки; любилъ я воевать на равнинѣ и пробовать мечи.—Бѣдный мургуханскій Муса! Каковъ онъ герой! Не жаль ли его, хюринлинскіе варвары!

Алау—вокругъ (w не мѣняется).—Чаллі твор. отъ чар, что означаетъ собственно всякій цилиндръ, всего же чаще точило, чарвæqіс—повернуть.—Ігулаһаллі дѣепр. отъ ігwіс—жечь, буд. ігус, 3-е л. ігу (ігур).—Вутнар форма, имѣющая значеніе нарѣчія (§ 190) отъ множеств. вутні—части, единств. вута.—Ігулаһаллі отъ іqіс—дѣлать (§ 142).—Вігів 3-е лицо прош. отъ ігіс—вравиться.—Маджајшів форма мѣстная отъ мајдан.—Сајраа изъ сајра и вопрос. ал (§ 68).—Афвулкуліw отрицательно-вопросительное дѣепр. отъ продолж. улкіс (д, в), буд. улкас, 3-е л. улкан—плясать и отдѣляться, одиночн. укис (д, в) 3-е спр.; діла урқіфі вулкулі саві—моя жалость отдѣляется, я жалѣю.

II.

Пулві будаллі ілі,
Глаза черно сказавъ,
Мадіруд бу буғалі;
Не дѣлайся ты гордо;
Вағлі булара баејоан
Пусто черная скотина
Віһану тівіліші.
Привязывается вѣдь къ яслямъ.
Мікірі буллі ілі,
Грудь бѣло сказавъ,
Мадашуд шамі һаллі,
Не ходи бокъ впередъ,
Квані бува чағала,
Животъ бѣло ласточки,
Дірарну дула һвамру.
Бываетъ вѣдь года жизнь.

Русскій переводъ.

Не гордись тѣмъ, что у тебя глаза черны; скотина бываетъ вся черна, а привязывается къ яслимъ. Не ходи подбоченьясь, потому что у тебя грудь бѣла; у ласточки брюшко бѣлое, а жизни ей всего годъ.

ВаѢлі значитъ собственно *пусто*; здѣсь же *сплошь*, ваѢлі ѡудар—сплошь черный, безъ всякихъ отмѣтинъ.—ВілѢа 3-е лицо буд. отъ глагола продолж. ілѢіс (д, в), 1-е л. буд. ілѢас; одиночн. ілѢіс (д, в), 3-е спр.—Тініліші мѣстн. форма отъ тіні, множ. тіммі.—Мадіруд и мадашуд запрет. отъ глаголовъ діріс и дашіс.—Паллі нарѣчіе отъ корня Ѣала —передомъ.

III.

Дувша чакар дуцілі,
Въ ротъ сахаръ взявъ,
Іѡулі ѡај мур'ілі,
Говори сладко,
Ѕуд ну дірѢас вігуллі;
Тебѣ я обмануться нравится;
ДірѢараші Ѣуні ну,
Пока обманушь тобою я,
ЅѢѢаві Ѣу ѢавѢ урѢна.
Да поглотись ты синее морями.
Ѕулві варѢіі дѢсілі,
Глаза день сдѢлавъ,
Іѡулі Ѣар ваналі,
Смотря тепло,
Ѕуд ну дудіс вігуллі,
Тебѣ я взятъся нравится,

Дуцараші һуні ну,
Пока уведусь тобою я,
Уцаві һу цав һуәвлі.
Да возмешся ты темно могилой.

Русский переводъ.

Во рту у тебя сахаръ и говоришь ты сладко; хочешь ты обмануть меня, но прежде чѣмъ меня обманешь, да поглотить тебя синее море. Глаза твои блестятъ и смотрятъ съ жаромъ; хочешь ты овладѣть мною, но прежде чѣмъ овладѣешь мною, да овладѣетъ тобою темная могила.

Іңулі җај обынов. говорится җај'иҗwіс—сказывать.—
Дірһараші дѣепр. пока... отъ глагола ірһас (д, в), дѣепр. ірһалі.—Һәһаві повел. отъ глагола одиночн. һәһас, дѣепр. һәһалі, продолж. һајһас, дѣепр. һајһвалі, буд. һајһwас, 3-е лицо һајһвар.—Һанҗ вм. һавҗті.—Іңулі һар вм. һар'иҗулі.

IV.

Варһі әһвірав, ілі,
День хорошъ да будетъ, сказавъ,
Аріqwәен діла һалмаҗ.
Ушель мой другъ.
Варһі сіоан әһwісә?
День какъ сдѣляется хорошъ?
Акті зуврәла завцад,
Высокія небесъ дождь какъ,
Һулвазір wісалічу.
Въ глазахъ къ плачу.
Дуғі әһвірав, ілі,
Ночь хороша да будетъ сказавъ,
Аріqwәен діла шала,
Ушель мой свѣтъ,

Дуї сіоан æввісā?
 Ночь какъ сдѣлается хороша?
 Урті муснѣла қарқад,
 Нижнія мѣстѣ трава какъ,
 Дарглізір пікрумачу.
 Внутри къ горямъ.

Русскій переводъ.

Мой другъ ушелъ, сказавъ мнѣ: добрый день! Гдѣ же
 быть доброму дню, когда изъ глазъ льются слезы, какъ дождь
 съ высокихъ небесъ? Мой свѣтъ ушелъ, сказавъ мнѣ: добрая
 ночь! Гдѣ же быть доброй ночи, когда внутри меня гора
 столько, сколько травы въ низовьяхъ?

Æввірав 3-е л. пов. отъ æввіріс—дѣлаться хорошимъ
 (§ 111).—Æввісā 3-е л. вопрос. завис. отъ условія глагола
 æввіс (§§ 86 и 68); въ вопросительной формѣ і дѣлается дол-
 гимъ.—Пулвазір вісаличу конструкція темна, букв. въ
 глазахъ въ плачу, віса—плачь.—Пікрумачу форма мѣстн.
 падежа отъ пікрі—горе, множ. пікрумі.

✓.

Урбула һамһалишів
 Моря на пѣнѣ
 Һанҗа тазі рурѣәні,
 Сѣрый конь укрощающій,
 Һанҗ тазіла һаәлішів
 Сѣрый коня на спинѣ
 Муқараан умбіәні,
 Какъ агненокъ играющій,
 Каніwā діла Капі?
 Гдѣ мой Капи?